

SLAVONIJA I SLAVONSKE VOJNE JEDINICE U PRVOME SVJETSKOM RATU

Ivan Balta

UDK: 940.3/.4(497.5 Slavonija:4)
94(497.5 Slavonija:4)“1914/1918”
355.018(497.5 Slavonija:4)“1914/1918”

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3.4.2005.
Prihvaćeno: 26.5.2005.

Sažetak

O vojnicima iz Slavonije u Prvome svjetskom ratu te o njihovoj sudbini, posebno na srpskoj, istočnoj i talijanskoj fronti, sačuvani su arhivski izvori i novinski zapisi.

U ratnim operacijama učestvovala su Osječke vojne jedinice: 78. pješačka pukovnija, 28. pješačka domobranska pukovnija te dijelovi 12. ulanske i 38. poljsko-topničke pukovnije, koje su učestvovala na srpskom bojištu do 1915., istočnom do 1917. i talijanskom do kraja rata, uglavnom u sastavu XIII. vojnog zbora, odnosno 5. i 6. austrougarske vojske. Iste vojne jedinice imale su gubitke te je sve veći broj ranjenika i dezertera dolazio u Slavoniju, koja je i bez toga teško podnosila nestašicu hrane i aprovizaciju.

U Slavoniji su za vojne ranjenike organizirane sanitetske službe po bolnicama, školama, kinima i drugim gradskim ustanovama.

Slavonske, posebno osječke vojne jedinice, prolazile su pravu katarzu zbog velikog broja ranjenika dovezenih sa galicijskog i bukovinskog bojišta, gdje su se vodile teške i dugotrajne rovovske borbe, a dio je slavonskih vojnika završio u ruskim logorima Sibira i Dalekog istoka. Slavonski vojnici su početak rata doživjeli u jednoj, a završetak rata dočekali u drugoj državi, izgubivši u međuvremenu ciljeve i smisao ratovanja.

Ključne riječi: slavonske vojne jedinice, fronta, svjetski rat

O Slavoniji u Prvome svjetskom ratu te o sudbini slavonskih vojnika u austro-ugarskoj vojsci malo se istraživalo te nije objavljeno cjelovito sistematizirano stručno ili znanstveno djelo. Tiskano je nekoliko članaka s tematikom o Prvome svjetskom ratu gdje se Slavonija i grad Osijek periferno spominju u okviru gospodarskih, političkih ili kulturnih istraživanja. O Slavoniji u istom razdoblju sačuvan je veći broj arhivskih izvora i historiografske literature u Državnim arhivima u Osijeku i Slavanskom Brodu, Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i periodici Muzeja Slavonije u Osijeku.

Dr. sc. Ivan Balta izvanredni je profesor pri Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Osijeku.

U knjizi *Hrvatska ratna i vojna poviest* Slavka Pavičića, opisane su hrvatske vojne jedinice u Prvome svjetskom ratu, posebno zagrebački XIII. zbor gdje su spomenute i osječke vojne jedinice.¹

U knjizi *Sjaj i tragika hrvatskog oružja* Ernesta Bauera, opisane su hrvatske jedinice u Prvome svjetskom ratu, njihovo junaštvo, ali se posebno ne apostrofiraju osječke jedinice.² U knjizi *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države* Bogdana Krizmana, prikazani su politički i stranački odnosi, društvena previranja i vojne jedinice i ratišta te značenje Osijeka u Prvome svjetskom ratu, ali periferno i uopćeno.³ U knjizi *Prvi svjetski rat, panorama zbivanja 1914-1918*. Josipa Horvata, opisani su svjetski događaji Prvoga svjetskog rata.⁴ U *Osječkom ljetopisu* Stjepana Sršana, kronografski su dana značajnija zbivanja od 1914. do 1918. u Osijeku, o nestašicama hrane, ali ne i o sudbini osječkih vojnih jedinica.⁵

Za istraživanje o društvenim previranjima u Slavoniji i gradu Osijeku u Prvome svjetskom ratu, u ovom je prikazu korištena arhivska građa državnih arhiva⁶ odnosno Zapisnici gradskog zastupstva Osijeka i Zapisnici skupštine Virovitičke županije u vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Korištena novinska građa hemeroteke Muzeja Slavonije u Osijeku, posebno o osječkim vojnicima i o slavonskim važnijim zbivanjima u Prvome svjetskom ratu, u časopisima: *Narodna obrana* (od 1914. *Hrvatska obrana*), *Die Drau*, *Obzor* i *Jug*. Korištena su i druga stručna i znanstvena djela, koja su uglavnom uopćeno obrađivala slavonska ratna zbivanja te Prvi svjetski rat i istočno bojište.⁷

DOGAĐAJI U SLAVONIJI PRED POČETAK PRVOGA SVJETSKOG RATA

Slavonci, posebno Osječani, budući vojnici na bojištima, doživjeli su prve ratne dane iznenađujuće.: "Bilo je to krajem mjeseca lipnja 1914. Let u zraku !... Madžarski pilot Simony pozvao je Osječane na tu svoju produkciju, a osječko se građanstvo odazvalo u neobičnom broju. Osječani su došli rano popodne na veliku ledinu na Vinkovačkoj cesti te posjedali na zelenu tratinu dok se pilot mučio oko svog stroja, da ga učini sposobnim za start... Na toplom ljetnom popodnevnom suncu žarili su se osječki purgari i marljivo krijepili sladoledom, limunadom, pivom i špricerima. Tu je idilu za neka dva sata prekinuo šum motora, i čas zatim uzvinuo se Madžar "nebu pod oblake" – 20 ili 30 metara visoko, a nekih stotinu metara daleko. Osječani su bili i time zadovoljni. Čovjek je letio – pokazao je, da se može čovjek i u zraku održati. I s time je atrakcija našla svoj svršetak – nažalost ne sretni, jer putem u grad susretali su

¹ Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna poviest*, Zagreb, 1943. (i reprint izdanje).

² Ernest Bauer, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, Zagreb, 1991.

³ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977. (*Hrvatska u prvom svjetskom ratu – Hrvatsko-srpski politički odnosi*, 1989.).

⁴ Josip Horvat, *Prvi svjetski rat, panorama zbivanja 1914-1918.*, Zagreb, 1967.

⁵ Stjepan Sršan, *Osječki ljetopisi 1686.-1945.*, Osijek, 1993.

⁶ Državni arhiv u Osijeku (dalje: DAO) i Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA).

⁷ Antonella Astorri e Patrizia Salvatori, *Storia illustrata Prima Guerra Mondiale*, Firenze, 1999.

posjetnici ove produkcije zlokobne glasnike: umorstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge vojvotkinje Sofije Höhenberg u Sarajevu! Osijek je proživio onaj sudbonosni dan koji je svem svijetu donio toliku nesreću kojima posljedice teško osjećamo još i danas, u danima drugog svjetskog rata, zapravo nastavka onoga svog predšasnika iz g. 1914 – 1918...“⁸ Tako je osječki *Hrvatski list* zabilježio prve vijesti o početku rata.

Drugi, tadašnji osječki list *Narodna obrana*, predvidio je početkom 1914. sumorni rasplet budućih vremena na Balkanu, opisujući prije svega odnose Grčke i Turske, ali i moguće dalekosežne posljedice po sve narode na Balkanu.⁹

I treći osječke list, *Die Drau*, opširno je, u posebnom izdanju, u dva broja donio vijest o atentatu u Sarajevu¹⁰ i kako je ta vijest doživljena u Slavoniji i Osijeku.¹¹

Počele su sumnje u tolerantnost srpskih skupštinaru u gradskom zastupstvu i županijskoj skupštini.¹² Gradsko poglavarstvo iritirano atentatom u Sarajevu, promijenilo je nazive mnogim ulicama u Osijeku te je ulica Zmaj Jovana Jovanovića dobila novi naziv ulica Franje Ferdinanda...¹³ Najistaknutiji ljudi Osijeka i Slavonije osudili su ubojstvo prijestolonasljednika,¹⁴ a Frankovci i Seljačka stranka su iskoristili atentat i osudili politiku hrvatsko-srpske koalicije.¹⁵

U Osijeku je toga dana na ulicama u ponoć zavrivala vojnička glazba te se klicalo kralju, vojsci, hrvatskoj domovini i himni. Slijedile su upute na temelju zak. čl. LXVIII. od 1912. za vršenje ratnih podavanja, što je podrazumijevalo davanje pokretne i nepokretne imovine u službu vojske.¹⁶

Za netolerantne građane Slavonije uveden je i prijeki sud¹⁷ te su izdavane naredbe o uređivanju javnih ustanova i lokala i o vojnim obveznicima. Cijene su naglo porasle, posebno namirnica, a uvedene su i iskaznice za kretanje građanstva te su zabranjeni neki časopisi,¹⁸ a za poticanje morala u vojsci stalno su bili unapređivani časnici.¹⁹

Kako je rat bio na pomolu, počele su i “akcije za sabiranje priloga za Crveni križ i za pomoć porodicama pričuvnika i pučkih ustaša pozvanih u boj”.²⁰

Napokon je krajem srpnja 1914. stigla iz Beča u Osijek i naredba o mobilizaciji.²¹ Na osječkom Gajevom trgu novaci su svečano polagali domobransku prisegu pred

⁸ “Osijek u prvom svjetskom ratu”, *Hrvatski list* (dalje: HL), Osijek, 6. XII. 1942.

⁹ “Oblaci nad Balkanom”, *Narodna obrana* (dalje: NO), br. 135., 17. VI. 1914., str. 1.

¹⁰ “Das attentat in Sarajevo”, *Die Drau* (dalje: DD), nr. 145., 29. 6. 1914.

¹¹ “Die Trauer in Osijek”, DD., br. 149., 3. 7. 1914.

¹² “Zagrebačka “Hrvatska” o osječkim prilikama”, NO., br. 158., 14. VII. 1914., str. 3.

¹³ DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, 11. II. 1914.

¹⁴ “Diner kod divizionara”, NO, br. 67., 23. III. 1914., str. 2.

¹⁵ “Manifest frankovaca i seljaka”, NO, br. 150., 11. VII. 1914., str. 6.

¹⁶ “Ratna podavanja”, NO, br. 170., 27. VII. 1914., str. 3.

¹⁷ “Proglašenje prijekog suda”, NO, br. 171., 28. VII. 1914., str. 3.

¹⁸ “Naše novinstvo i ratno stanje”, NO, br. 171., 30. VII. 1914., str. 2. (obustavljeni su časopisi u Osijeku “Volkreich” kao socijalistički list, “Svjetlost” u Vinkovcima kao naprednjački list, “Hrvatski Branik” u Mitrovici kao pravaški radikalni list, “Pravo Naroda” u Šidu kao socijalistički list, te neki srpski listovi).

¹⁹ “Pukovnik Soppe – brigadir”, NO, br. 172., 29. VII. 1914., str. 4.

²⁰ “Rat sa Srbijom”, NO, br. 175., 3. VIII. 1914., str. 1.

²¹ (redakciji “Die Drau”), DD, nr. 168., 26. 7. 1914., str. 1. i 2.

časničkim zborom, prije nego što su krenuli na frontu,²² a grofica Althman je s gradskim poglavarstvom otvorila prvu pučku kuhinju za socijalno ugrožene građane.²³ U Slavoniji je odmah bio ograničen željeznički promet za civilne potrebe, jer je prioritet postalo vojno snabdijevanje vojnika na fronti.²⁴

SLAVONSKA RATNA ZBIVANJA 1914.

Slavonci su bili mobilizirani u osječke vojne jedinice te upućeni na frontove. Od samog je početka rata 78. osječka pješačka pukovnija učestvovala u borbama u Srbiji i Galiciji, uglavnom u 6. austrougarskoj vojsci, a 28. osječka pješačka domobranska pukovnija u borbama u Srbiji i Bukovini, u okviru 5. austrougarske vojske, dok su dijelovi osječke 12. ulanske i 38. poljsko-topničke pukovnije učestvovali u sklopu drugih austrougarskih jedinica na svim frontama, a posebno u Galiciji i Bukovini.

Napad na Srbiju bio je olako shvaćen: "Na oko jednostavan pohod, ali su se naše hrvatske čete XIII. zbora borile. Sudionici te borbe sjećat će se onih sjajnih juriša naših pukovnija, 16., 53., 78. (osječke) i 79. pa naših domobranskih pukovnija. Tu se nije gledalo na gubitke niti se zaključivalo. Tu su poginuli u teškoj strojnoj vatri najbolji naši častnici i vojnici."²⁵

U borbama u Srbiji na obroncima Crnoga Vrhna kod Loznice, oko Jarebice i Tekeriša, pred Krupnjem, oko Šapca, na unutrašnjim padinama Gučeva ratovalo je, ali i ostalo mnoštvo mrtvih i teško ranjenih, uglavnom jezgra bataljuna 28. domobranske pukovnije.²⁶ Slavonske osječka 78. i 28. pukovnija povukle su se u Srijem oko Rume, dok su na Savi ostale samo prethodnice kako bi prema Bosni čuvali granicu. Slavonske ili osječke pukovnije bile su u sastavu XIII. hrvatskog zbora koje su od veljače 1915. bile upućene i u borbe u Bukovini i Galiciji, u okviru 2. austrougarske vojske, dok su drugi dijelovi i dalje ostali vezani za srpsko ratište. Kada je 2. austro-ugarska vojska "stigla na sjeverno bojište, ona je na brzinu ubacivana u borbu oko Lavova".²⁷ Unatoč velikim porazima, vojna su izvješća donosila i vijesti o uspješnim operacijama austrougarske vojske kod Beograda i na Drini kod Bijeljine, Vardišta i Ruda, gdje su učestvovali i domobrani iz Slavonije.²⁸ Stizale su stalne vijesti o ranjenicima s fronte, koji su dopremani u osječku bolnicu a za bolničke pripreme bili su zaduženi grof Marko Pejačević i načelnik Ante Pinterović. Vijesti o pobjedama na istočnoj fronti generala Auffenberga odjeknule su manifestacijama i bakljadama u Osijeku i Vukovaru.²⁹

²² "Svečano polaganje prisege domobranaca", NO, br. 176., 4. VIII. 1914., str. 1.

²³ "Odbor za sabiranje priloga za Crveni krst i za porodice zaostale iza vojnika u boju", NO, br. 177., 5. VIII. 1914., str. 1.-2.

²⁴ "Obustava, odnosno ograničenje civilnoga prometa na državnim željeznicama", NO, br. 178., 6. VIII. 1914., str. 1.

²⁵ S. Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna poviesti i Prvi svjetski rat*, str. 278.

²⁶ Isto, str. 290.

²⁷ Isto, str. 354.

²⁸ "Ratne operacije Austro-Ugarske", NO, br. 183., 11. VIII. 1914., str. 1.

²⁹ "Otprema ranjenih u bolnicu", NO, br. 183., 11. VIII. 1914., str. 2.

Novi su ranjenici pristizali s bojišta u sve većem broju zbog čega su bili osnovani dobrotvorni odbori za podvorbu ranjenika i dolazećih vojnika,³⁰ a istovremeno su kroz slavonska mjesta prolazile vojske na putu prema fronti ili u povratku s fronte.³¹ U Osijeku su predane dvije školske zgrade vojsci na raspolaganje i u najam, a na zahtjev uprave kraljevske vojarne 28. domobranske pješačke pukovnije³² te su bile postavljene mitnice radi suzbijanja bolesti kolere i drugih bolesti na izlazima iz grada.³³ Proširivale su se obveze seljaka za vojnike po selima Slavonije, posebno u hrani, jer je vremenom broj ranjenika s fronte bivao sve veći.³⁴

Novine su izvještavale o uspješnom i hrabrom ratovanju u Galiciji i Srbiji i o slavonskim vojnicima, pod stalnim naslovom članka: "Naš kućni bataljun u ratu".³⁵

U Osijeku su se, 1914., po školama otvarale i pomoćne vojne bolnice, kao bolnica Crvenog križa od 200 kreveta u pučkoj školi u Jägerovoj ulici otvorena 21. kolovoza 1914. Na Gutmannovu osječkom kolodvoru bio je postavljen prihvatni odjel bolnice, koji je 1915. prestao s radom zbog kolere.³⁶

U slavonskim su mjestima, npr. u Slatini, bile organizirane patriotske manifestacije radi moralne podrške domobranima na frontama,³⁷ a neki su slavonski velikaši, kao obitelj Normann, davali izdašnu pomoć za opskrbu siromašnih obitelji čiji su se sinovi i muževi nalazili na frontama. Zbog ratnih okolnosti dr. Milin Brezinščak bio je imenovan za kralj. vladinog povjerenika za Virovitičku županiju i slobodni i kraljevski grad Osijek,³⁸ a od tada se organiziraju dobrovoljačke jedinice koje su se upućivale na fronte.³⁹ Kako se razmišljalo o skoroj zimi i vojnicima na ratištima, kraljevski vladin povjerenik za Županiju virovitičku i kraljevskog slobodnog grada Osijeka, apelirao je na "milostive gospodje i gospodjice grada Osijeka i Županije virovitičke" da ispletu omotne kapice za glavu (*Schneehauben*), podlaktice (*Pulswärmer*), obojke (*Fusslappen*) i trbušne omote (*Bauchwärmer*) za vojnike na frontama.⁴⁰

Kako je javio zapovjednik 28. pješačke pukovnije osječkom načelniku, ta vojna jedinica "borila se pobjedonosno 16., 17., 18. i 21. kolovoza... uspjevajući unatoč teškoća pobijediti neprijatelja na Drini".⁴¹ U gradu je pored bolničarske čete bio izdan nalog o osnivanju koturaške čete koja bi bila poslana na frontu.⁴² Zbog pojačanog priliva ranjenika organizirane su bolnice i izvan Osijeka, a među prvima

³⁰ DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, br. 337., 4. IX. 1914.

³¹ DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, br. 335., srpanj 1914.

³² DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, br. 368., 4. IX. 1914.

³³ DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, 14. XII. 1914.

³⁴ "Bolnica Urania-Kina", NO, br. 202., 29. VIII. 1904., str. 3.

³⁵ "Unser Hausregiment im Kriege", DD, 206., 12. 9. 1914., str. 1.

³⁶ "Od turskog do suvremenog Osijeka", Zavod za znanstveni rad HAZU, Osijek, 1996., str. 215.

³⁷ "Patriotske manifestacije u Slatini", NO, br. 207., 2. IX. 1914., str. 2. (...povorka se zaustavila pred kućom g. Franje Zbierczchowskog gdje je otpjevala kraljevsku i hrvatsku himnu te isto ponovila pred kućom g. V. Potočnjaka...).

³⁸ DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, br. 338., 4. IX. 1914.

³⁹ "Dobrovoljačke čete u Bosni", NO, br. 214., 10. IX. 1914., str. 1. (...*Südslavische Zeitung* javlja iz Sarajeva da su katolici i muslimani obrazovali dobrovoljačke legije koje će se boriti protiv Srba i Crnogoraca...).

⁴⁰ "Za zimsku opremu vojnicima!", *Hrvatska obrana* (dalje: HO), br. 220, str. 16. IX. 1914., str. 3.

⁴¹ "Junaštvo naših domobranaca", HO, br. 223., 19. IX. 1914., str. 3.

⁴² "Dobrovoljačke koturaške čete", HO, br. 226., 23. IX. 1914., str. 2.

bila je bolnica baruna Gutmanna u Belišću⁴³ te bolnice Crvenog križa u Valpovu i Našicama.⁴⁴

Zbog uspjeha na frontama, slavonske jedinice, posebno 78. i 28. pukovnija, prozване su "Vraška divizija".⁴⁵ Ratni dopisnik Roda-Roda (Alexander Rosenfeld, Osječanin), napisao je odlomak u *Neu Freie Presse*, a prema pripovijedanju jednog časnika o tome kako su se borili Osječani (Slavonci) "Vražje divizije" u Srbiji i Ukrajini. Rekrutacije i ratna privreda su zbog čestih inflacija izazivale goleme probleme,⁴⁶ a kako ne bi Slavonci ostali bez hrane, izdane su vojne naredbe da se stoka mora dopremati u osječke klaonice iz triju slavonskih i jedne (Baranjske) ugarske županije.⁴⁷ Zemaljska vlada je u općoj nestašici posegnula za raspisivanjem narodnog zajma za namirenje ratnih troškova,⁴⁸ a Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju apelirala je na trgovce i obrtnike u upisivanje ratnog zajma.⁴⁹

Zbog stalnog porasta cijena namirnica, izdana je banska naredba o cijenama živeža,⁵⁰ ali ona nije mogla riješiti stalne nestašice hrane.

SLAVONSKA RATNA ZBIVANJA 1915.

Najveći broj vojnika osječke 78. pješačke pukovnije i osječke 28. domobranske pješačke pukovnije do 1915. bio je raspoređen na srpskom bojištu, ali su od 1915. sa srpske fronte prebacivani u Galiciju, a srpski su zarobljenici dopremljeni u Slavoniju, posebno u Osijek.⁵¹

Na galicijskom ratištu, najteže gubitke 78. i 28. pukovnija imale su u borbama kod Görlica 1915., ali su iste, do ljeta 1916. vodile nove borbe u Besarabiji i zaustavljale Brusilovljeve ruske ofenzive. Osječka 78. pješačka pukovnija imala je prve ratne operacije kod Stanislavova,⁵² koje su prikazivane kao katastrofalne.⁵³ Od 1915. je 28. pukovnija stacionirana uglavnom u Bukovini, teško stradavajući od ruskih vojnih naleta te je desetkovana prilikom napada na mjesto Dolinu. "Njezini su mladi junaci, većinom iz istočne Slavonije i Srijema, obilno krvlju natopili pašnjake oko Tartarova. Ta je pukovnija teško jurišala s dvie strane na brieg oko Nadvorne, potpomognuta našom jakom i blizom topničkom vatrom i puščanom vatrom jedne susjedne skupine.

⁴³ "Bolnica u Belišću", HO, br. 230., 28. IX. 1914., str. 2.

⁴⁴ "Bolnica Crvenog križa u Našicama", HO, br. 270., 19. XI. 1914., str. 2-3.

⁴⁵ "Bojno remek-djelo", HO, br. 229., 26. IX. 1914., str. 1.

⁴⁶ "Skupoća u Osijeku", HO, br. 256., 28. X. 1914., str. 3.

⁴⁷ "Dolazak ranjenika", HO, br. 259., 30. X. 1914., str. 2. (...u Osijek je pristiglo 450 ranjenika od toga 80 teško koji su smješteni u razne bolnice...).

⁴⁸ "Narodni zajam za ratne svrhe", HO, br. 269., 11. XI. 1914., str. 1.

⁴⁹ "Trgovcima i obrtnicima slob. i kr. grada Osijeka i komorskog okruga Slavonije", HO, br. 272., 15. XI. 1914., str. 2.

⁵⁰ "Banske naredbe o cijenama živeža", HO, br. 290., 4. XII. 1914., str. 2.

⁵¹ "Serbische Kriegsgefangene im Osijek", DD, br. 206 a, 13. 9. 1914., str. 2.

⁵² "Sedamdesetosmaši kod Stanislavova", HO, br. 78., 7. IV. 1915., str. 2.

⁵³ "Verluste des Osijeker Hausregiments", nr. 78., DD, nr. 156., 10. 7. 1915., str. 7.

Izmorena nakon tolikih borba i napora, ta je pukovnija teško napredovala i nije uzimala, kad su Rusi povelili protunapadaje.”⁵⁴

Ista je pukovnija ubrzo popunjena ponajviše od Srijemaca te se istakla u borbama i zauzimanju Tartarova, ali je ponovo desetkovana u blizini Stryja. “U borbama oko Tartarova, Malave i Nadvorne, izginuo je cviet momčadi i častnika 28. domobranske (osječke) sriemske pukovnije.”⁵⁵ Kako bi se održao moral vojnicima odlikovanja su bila učestala 1915., a redovito je dobivaju vojnici osječke 78. pješačke pukovnije i 12. ulanske pukovnije,⁵⁶ koje su bile u sklopu osječke 7. pješačke divizije.

Radi održavanja javnog reda i mira u Osijeku je osnovana građanska garda,⁵⁷ a zbog dezerterstva po garnizonima izvršena su “hapšenja” nelojalnih vojnika.⁵⁸

Slavonski vojnici na ukrajinskim ratištima trebali su dobivati redovna dnevna sljedovanja (700 grama kruha ili dvopeka, 400 grama mesa...),⁵⁹ ali zbog ratnih opasnosti i neredovite opskrbe bili su često u manjku s hranom. U slavonskim je gradovima uvedena aprovizacija zbog nabave većih količina brašna, mesa, krumpira i petroleja, a u istu svrhu su odobreni i krediti.⁶⁰ Da je aprovizacija u Osijeku dobro riješena svjedočile su posjete drugih gradova, kao, primjerice, Tuzle, kako bi stekli iskustva u rješenju aprovizacije.⁶¹

Osječkom je gradskom zastupstvu Kraljevska zemaljska vlada uputila je 13. siječnja 1915. dopis, kako više ne može doznačivati troškove za 15 provizornih gradskih stražara,⁶² unatoč tome što su u gradu učestale provalne krađe zbog nestašica i gladi i što su prijeki sudovi stalno izricali presude i kazne.⁶³

U to vrijeme, unatoč svemu, Osijek je bio jedan od mirnijih gradova Monarhije, a ako je vjerovati dopisniku *Našeg jedinstva* iz Beča, car Franjo Josip je redovito spominjao svoje vojnike, posebno Slavonce i to više puta: “Moji najvjerniji Hrvati”.⁶⁴ Na istočnoj je fronti 1915. demoralizirajuće djelovala predaja Przemysla ruskoj vojsci, koju su Rusi prvi put osvojili, pod zapovjedništvom generala Borojevića, 10. listopada 1914.⁶⁵

Novo nevolje za osječke vojnike bijaše 1915. godine talijansko otkazivanje Trojnog saveza i pristupanje Antanti, što je značilo još jednog novog neprijatelja i još jednu novu frontu austrougarske vojske,⁶⁶ stoga je dio osječkih pukovnija odmah prebačen na novu talijansku frontu. U Osijeku su u ožujku 1915. za ratne potrebe izvršena nove mobilizacija Slavonaca, tj. Osječana, 43 godišnjaka i 50 godišnjaka.⁶⁷

⁵⁴ Isto, str. 423.

⁵⁵ Isto, str. 439.

⁵⁶ “Odlikovanja”, HO, br. 15., 21. I. 1915., str. 2.

⁵⁷ “Einer Bürgergarde in Osijek”, DD, nr. 208., 15. 9. 1914., str. 3.

⁵⁸ “Veshaftung von Osijek im Osijeker Bezirke”, DD, nr. 210., 17. 9. 1914., str. 3.

⁵⁹ “Dnevni obroci naših vojnika”, HO, br. 57., 11. III. 1915., str. 2.

⁶⁰ “Aprovizacija grada”, HO, br. 31., 9. II. 1915., str. 2.

⁶¹ “Izaslanstvo grada Tuzle u Osijeku”, HO, br. 56., 10. III. 1914., str. 3.

⁶² DAO, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva*, br. 4., 11. II. 1915., str. 2.

⁶³ “Preslušavanje provalnika Ivana Račana”, HO, br. 38., 17. II. 1915., str. 3.

⁶⁴ “Kralj o Hrvatima”, HO, br. 44., 24. II. 1915., str. 2.

⁶⁵ “Pad Przemysla”, HO, br. 68., 24. III. 1915., str. 1.

⁶⁶ “Otkaz Trojnog sporazuma”, HO, br. 115., 20. V. 1915., str. 1.

⁶⁷ “Enthebung der; 43 = bis 50 = jährigen Landsturmmänner”, DD, nr. 199., 31. 8. 1915., str. 4.

Austrougarska vojska je opet povratila od Rusa osvojeni Przemysl o čemu je obavijestio i sam ban Skerlec 3. lipnja 1915. u listu *Hrvatska obrana*,⁶⁸ a u čijem su osvajanju sudjelovali i vojnici osječke 78. pukovnije.⁶⁹

U okolicu Osijeka dopremljen je 1915. godine velik broj ruskih zarobljenika, koji su bili raspoređeni na fizičke radove, posebno u poljoprivredi⁷⁰ te je tako na imanjima đakovačkog biskupa radilo 1.200 ruskih zarobljenika.⁷¹

Slavonski, tj. osječki vojnici koji su bili ranjeni i osakaćeni najtragičnije su prolazili te se trajno vraćali kući, i za njih novine nisu nalazili dovoljno riječi utjehe.⁷² Česti su se isticali napisi u kojima je tražena pomoć siročadima palih vojnika,⁷³ ali i napisi u novinama o prevarama u pečenju kruha i žemički, koje su umjesto 50 grama težile 30 grama.⁷⁴ Upravni odbor Virovitičke županije, na sjednici od 22. rujna 1915., konstatirao je da su gubici županijskog fiska zbog ratnih okolnosti veliki. Česte su bile nestašice, naročito brašna⁷⁵ i mlijeka,⁷⁶ a što je izazivalo velike nevolje u prehrani stanovnika. Uhićenja su bila česta, posebno zbog verbalnog delikta i iskaza protiv vojske, a u čemu su prednjačili neoprezni srpski građani.⁷⁷

SLAVONSKA RATNA ZBIVANJA 1916.

Pored ostataka 28. domobranske pukovnije i 78. pješačke pukovnije, čija je većina bila na istočnoj fronti, od 1916. u gradu Osijeku djeluje i formirana građanska garda Donjeg i Gornjeg grada radi očuvanja javnog reda i mira.⁷⁸ "Svega je ponestalo; šećera, plina, petroleja, brašna i drugih namirnica i svi čekamo samo mir",⁷⁹ ustvrdili su tadašnji vijećnici grada i županije.

⁶⁸ "Przemysl opet u našim rukama!", posebno izdanje "Hrvatske obrane", br. 130., 3. VI. 1915.

⁶⁹ "Osječka kronika", HO, br. 151., 26. VI. 1915., str. 4. (...jedna od pjesama sedamdesetosmaša u šancevima Galicije:

Bore se Hrvati za kralja i za dom Odlučno i snažno, silnom snagom svom, Pobili su Ruse, pobit će Talijance, Saveznici naši Engleze i France. Pobjeda je naša ma stali na glavu Sve ćemo ih spremiti pod zelenu travu!).

⁷⁰ "Ruski zarobljenici u Hrvatskoj", HO, br. 176., 27. VII. 1915., str. 2. (...dodijeljeno je za Hrvatsku 10.000 ratnih zarobljenika za gospodarske radnje...).

⁷¹ "Ruski zarobljenici na dobru Đakovačkog vlastelinstva", *Jutarnji list*, Zagreb, 7. VIII. 1915. i *Hrvatska obrana*, Osijek, br. 187., 7. VIII. 1915., str. 3.

⁷² "I vratiše se u domovinu iz smrtnog boja", HO, br. 180., 31. VII. 1915., str. 4.

⁷³ "Za siročad palih vojnika grada Osijeka", HO, br. 241., 12. X. 1915., str. 2.

⁷⁴ "Premale žemičke", HO, br. 189., 10. VIII. 1915., str. 2.

⁷⁵ "Nestašica brašna u Osijeku", HO, br. 282., 30. XI. 1915., str. 2-3.

⁷⁶ "Zašto nema mlijeka?", HO, br. 285., 3. XII. 1915., str. 3.

⁷⁷ "Brljavi brico", HO, br. 223., 21. IX. 1915., str. 2. (...Gjoko Nikolić, brijač iz Gaboša izjavio je kako je svaki lud tko služi vojsku za 18 krajcara te zapjevao pjesmu: "Fruška gora srpska biti mora"...).

⁷⁸ "Iz naše gradjanske garde", HO, br. 228., 5. VI. 1916., str. 4. (zapovjednik garde je prof. Dragan Melkus a zamjenik zapovjednika Edo Koller...).

⁷⁹ S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686.-19145.*, str. 340.

Građani su i dalje davali pomoć u hrani i novcu, a za potrebe zbrinjavanja ranjenika i ratne svrhe.⁸⁰ Osječko gradsko zastupstvo je predvidjelo u 1916. i posebni dio novčanih sredstava za "darove u ratno-pripomoćne svrhe".⁸¹ Gradsko poglavarstvo sve više gubi kontrolu u gradu kada je riječ o očuvanju reda i mira,⁸² kao i o opskrbi grada prehrambenim proizvodima, posebno mesom.⁸³

Kako je bilo objavljeno u novinama 1916., grad Osijek ne može po broju niti jednu osminu svoga ostaloga žiteljstva opskrbiti domaćim prirodom pšenice.⁸⁴ Na propalim imanjima i putem novina pozivaju na rasprodaju pokretne imovine i stoke, kao na pustari Lipine kod Našica čiji vlasnik rasprodaje imovinu,⁸⁵ kako bi se možda pokrenula proizvodnja hrane. Osječko gradsko zastupstvo je predvidjelo u 1916. godini i posebni dio novčanih sredstava za "darove u ratno-pripomoćne svrhe".⁸⁶

Opadala je sve više sigurnost građana u gradu, pa je "gradski kapetan odredio policijsku raciju protiv vojnih bjegunaca, varalica, kartaša, pijanica i kradljivaca...".⁸⁷ Bilo je ograničeno kretanje građana izdavanjem iskaznica od redarstva za putovanja izvan grada.⁸⁸

Sve su češće bile molbe građana Osijeka "za oprost od vojne službe",⁸⁹ a u vojsku su pozivani tek svršeni srednjoškolci. U Osijeku se svakim danom povećavao broj sirotinje i ubogara, kojem gradsko poglavarstvo svojom jednokratnom pomoći nije moglo dovoljno pomoći.⁹⁰ Povratnici, bolesni vojnici s fronte bijahu smješteni u slavonskim gradovima i selima, u brojne improvizirane bolnice i "pošasnu" bolnicu.⁹¹ Pomaka na bojnim položajima istočne fronte 1916. nije bilo, niti austrougarske niti ruske vojske, ali se zato stalno povećavao, na obje strane, broj zarobljenika. Austro-ugarski zarobljenici na istočnoj fronti, ponajviše iz Slavonije, bili su internirani u tabore u Sibiru, u mjesto Čiti (tabori: Čita, Berezovka, Trockovsk, Ur,⁹²) dok je u Srbiji ostalo zarobljeno oko 25.000 austrougarskih vojnika.⁹³

⁸⁰ "Das goldene Herz der Osijeker", DD, nr. 19., 25. 1. 1916., str. 5.

⁸¹ "Novčana sredstva za darove", HO, br. 19., 25. 1. 1916., str. 3.

⁸² "Uhapšeno", HO., br. 137., 16. VI. 1916., str. 4. (...uhapšeno je jučer 3 osobe, i to radi revizije 1, izgreda 2...).

⁸³ "U gradskoj klaonici", isto, str. 4. (...u gradskoj klaonici zaklane su jučer 3 krave, 1 kobila, svega 4 komada...).

⁸⁴ "Opskrba grada Osijeka kruhom", HO., br. 169., 29. VII. 1916., str. 4.

⁸⁵ "Napuštenje zakupa", HO., 154., 10. VII. 1916., (čitulja) (...vlasnik puste Lipine Gjuro Simić rasprodaje 80 svinja od 9 mjeseci, 30 krmača za rasplod, 45 konja, 12 krava...).

⁸⁶ "Novčana sredstva za darove", HO., br. 19., 25. 1. 1916., str. 3.

⁸⁷ "Racije u gradu Osijeku", HO, br. 23., 29. I. 1916., str. 4.

⁸⁸ "Putne iskaznice", HO, br. 234., 14. VI. 1916., str. 4.

⁸⁹ "Podnašanje molba za oprost od vojničke službe", HO, br. -, 22. VI. 1916., str. 4.

⁹⁰ "Za gradske siromahe i ubogare", HO, br. 150., 6. VII. 1916., str. 4.

⁹¹ "Ubio vojnika, da obrani čast svoje sestre", HL, br. 85., 18. VIII. 1916., str. 4. (...Iz sudnice... zdravstvenog odjela pošasne vojne bolnice u Bršadinu...)

⁹² "Položaj naših ratnih zarobljenika u Sibiriji", HO, br. 150., 7. VII. 1916., str. 2.

⁹³ "Zarobljenici u Srbiji", HO, br. 24., 30. I. 1916., str. 3.

Znakovi nestabilnosti bili su i česte izmjene vojnih zapovjednika u Osijeku, pa je tako 1916. novi zapovjednik 78. osječke pješačke pukovnije postao potpukovnik Josip Knechtel, umjesto pukovnika Antuna Plivelića.⁹⁴

Kako bi barem simbolički pokazali odanost svojoj tadašnjoj domovini i kralju te podignuli poljuljani moral građana, na inicijativu vojne upravne vlasti vojničkom je svečanošću u Osijeku podignut spomenik "Njegovom veličanstvu kralju".⁹⁵

Zbog pojačane mobilizacije, dio punidbenog zapovjedništva 28. domobranske pukovnije preseljen je iz Osijeka u Požegu.⁹⁶

SLAVONSKA RATNA ZBIVANJA 1917.

Sve su se više čule pokude i sve se više, 1917., pisalo o nedaćama i teškim posljedicama izazvanima ratom. Tako je iznesen podatak do kojeg je došlo Kopenhaško društvo za istraživanje posljedica rata, kako je do sada u ratu izgubljeno 4,600.000 ljudskih života te da svakog dana pogine 6.332 ljudi.⁹⁷ Dezerterstva i izbjegavanje vojne obveze bila su sve češća, tako je u travnju uhićena A. G. jer je dozvolila dezerteru D. R. iz 28. pješačke domobranske pukovnije (zapovjednik pukovnik Mesić), da u njezinu stanu svuče vojničko i obuče civilno ("građansko") odijelo, te tako pokuša izbjeći uhićenju.⁹⁸

Budući da je red u gradu popustio, upozorava se preko novina, da se "bezuvjetno zatvaraju kapije u 7 sati uveče". Kako je zabilježeno: "Racija na sumnjive osobe bila je u subotu navečer u sva četiri dijela grada, te je uhićeno 30 osoba." Nadalje: "Uhapšeno je prekjučer i jučer 40 osoba i to radi zločina krađe 1, reverzije 3, nemorala 9, besposlenosti 25."⁹⁹

Opskrba stanovništva hranom bila je 1917. godine slaba, na raspolaganju je samo kukuruzno brašno, a za mlijeko koje nedostaje, gradski aprovizacijski odbor donosi zaključak "da se na teritoriju grada ne smije proizvodjati maslac za javni potrošak".¹⁰⁰ Kada je gradska aprovizacija dobila nekoliko vagona krumpira, objavila je kako se krumpir smije koristiti samo za ljudsku hranu, a ne za hranu svinjama.¹⁰¹

Kako smo već kazali, izbjegavanje vojne obveze i dezerterstva bila su sve češća, a kako bi se olakšao boravak vojnika na fronti, izgrađivali su se u pozadini fronte vojnički domovi. "Na području 42. domobranske četne divizije uredit će se na fronti osam vojničkih domova, u kojima će vojnici nalaziti duševne i druge zabave.

⁹⁴ "Novi zapovjednik 78. pukovnije", HO., br. 64., 18. III. 1916., str. 3. (...potpukovnik Knechtel je postavljen nakon bivšeg zapovjednika 78. pukovnije pukovnika Antuna Plivelića...).

⁹⁵ "Otkriće spomenika Njegova Veličanstva", HO., br. 153., 8. VII. 1916., str. 4.

⁹⁶ "Odlazak domobranskog popunidbenog zapovjedništva u Požegu", HO., br. 167., 26. VII. 1916., str. 4.

⁹⁷ "Ogromni gubici u svjetskom ratu", HO, br. 12., 17. I. 1917., str. 4.

⁹⁸ "Pripomoć zločinu", H. O., br. 88., 16. IV. 1917., str. 3.

⁹⁹ "Zatvaranje kapija", H. O., br. 46., 26. II. 1917., str. 4.

¹⁰⁰ "Iz gradske aprovizacije", H. O., br. 57., 9. III. 1917., str. 3.

¹⁰¹ "Krumpir", H. O., br. 66., 20. III. 1917., str. 3.

Zapovjednik ove divizije, podmaršal Luka Šnjarić, obratio se gradskom načelniku dr. Anti Pinteroviću s molbom da grad Osijek, u kojemu se nalazi 28. domobranska pukovnija, preuzme pokroviteljstvo nad jednim ovakvim domom.¹⁰² Kako je u ratnim okolnostima najveća briga bila vojska, uređivane su i građene nove vojarnje za obuku i popunjavanje redovnih vojnih jedinica na bojištima. Jedna od takvih vojarni bijaše ona u Orahovici, koja je smišljeno građena i u kojoj se obuka uzorno izvršavala.¹⁰³

Zbog nestašica oružja i municije, Poglavarstvo grada Osijeka izdalo je "Poziv za predaju u ratne svrhe upotrebljenih predmeta". Nabrojani su bili gotovo svi predmeti, a koji će poslužiti za ratne svrhe, odnosno koji će biti pretopljeni za izradu topničkog oružja.¹⁰⁴ Ratne nedaće na frontama rezultirale su povećanjem broja ratne siročadi i njihovim premještanjem, posebno iz Hercegovine u Osijek. Prema izvješću, do Božića bilo je porazmješteno po Slavoniji oko 4.000 ratne siročadi.¹⁰⁵ Kako je teško stanje potvrđuje i činjenica da je u lipnju 1917. godine pokrenut u Hrvatskoj i Slavoniji šesti ratni zajam zbog ratne okolnosti, bijede i neimaštine.¹⁰⁶ Ubrzo je nakon šestog, raspisan i sedmi ratni zajam, zbog ratnih nedaća.¹⁰⁷ Crveni križ je 1917. godine bila organizacija koja je najviše pripomogla da se nedaće rata ublaže, a u njoj bijahu dobrotvori koji su svojim radom i novčanim priložima pomagali.¹⁰⁸

Iste je, 1917. godine umro Dragan Melkus, koji je zajedno s Laubnerom prije tri godine osnovao osječku građansku gardu u nedostatku redarstvenih organa, čiji su članovi bili većinom pozvani u rat. Nova garda je imala temeljni zadatak da se brine o javnom poretku, a kako je Laubner kao vrhovni zapovjednik stalno oboljevao, to je uglavnom funkciju zapovjednika vršio Melkus.¹⁰⁹

Vojni zarobljenici iz Rusije bijahu raspoređeni po obrtnim radnjama te na selima, ali je vojna oblast stalno upozoravala da poslodavci zbog izbjegavanja poreza ne prijavljuju zarobljenike te ako to budu dalje činili, ratni zarobljenici će im se oduzeti.¹¹⁰

Nove obveze dokrajčile su mogućnosti slavonskih seljaka i građana, jer je od jeseni 1917. na talijansku frontu prebačena s istočne većina odreda slavonskih pukovnija, naročito na položaje oko rijeke Piave.¹¹¹

¹⁰² "Grad Osijek pokrovitelj vojničkog doma na fronti", *Obzor*, br. 23., 25. I. 1917., str. 2.

¹⁰³ "Orahovica", H. O., br. 113., 16. svibnja 1917., str. 3-4.

¹⁰⁴ "Poziv za predaju u ratne svrhe upotrebljenih predmeta", HO, posebni broj, prilog 22137 / 20., 31. XII. 1917., str. 7-8.

¹⁰⁵ "Hercegovačka djeca u Hrvatskoj", *Obzor*, br. 337., 11. XII. 1917., str. 3.

¹⁰⁶ "Potpisujte 6. ratni zajam.", H. O., br. 137., 16. VI. 1917., str. 2.

¹⁰⁷ "Poziv na potpisivanje (Sedmi ratni zajam)", H. O., br. 259., 13. XI. 1917., str. 1.

¹⁰⁸ Odlikovanja kod "Crvenog križa u pokrajini", *Obzor*, br. 286., 20. X. 1917., str. 3. (...*nadvojvoda Franjo Salvator zamjenik pokrovitelja društva "Crvenog križa" u ime Njeg. ces. i kralj. apost. Veličanstva...*).

¹⁰⁹ "Dragan Melkus †", H. O., br. 204., 6. IX. 1917., str. 2-3.

¹¹⁰ "Prijava zarobljenika", HO, br. 290., 20. XII. 1917., str. 3.

¹¹¹ E. Bauer, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, str. 126-127.

KRAJ RATNIH ZBIVANJA U SLAVONIJI 1918.

Još početkom ožujka 1918. učestale su krađe, dezerterstva i nemoral. Godine 1918. uveden je u Osijeku redarstveni sat, koji se odnosio na restorane, kavane i gostionice, koje su mogle biti otvorene do jedanaest sati u noći. U općoj se nestašici pokušavalo zabraniti poduzećima jednostrano dizanje cijena, na primjer vozni karata, kao što je to učinilo ravnateljstvo osječkog konjskog tramvaja.¹¹² "Kako je Osijek bio prepun stranaca i kako je neprestano iz sela dolazio puno ljudi u grad, nije bilo više stanova, a kako su stranci kupovali kuće, nagovještava se da će biti uskoro i više slučajeva, da će se naći obitelji na ulici".¹¹³ Osječki su se vojnici vraćali kući, a i "brojni zarobljenici vraćaju se s istočne fronte te stigoše do Budimpešte te ih ima na hiljade. Ima među njima i Hrvata. Svi su odjeveni u rusko vojničko odijelo, neki sa kozačkim kapama. Na upit od kuda su poticali. Čuju se poklici: iz Rusije – iz Sibirije – Azije".¹¹⁴ Pristigle su krajem ožujka 1918. u Osijek s istočnog bojišta i ugarske čete, a na pitanje gradskog načelnika je li istina da je ista pukovnija došla u Osijek radi rekvizicije, ugarski pukovnik je odgovorio da su došli radi odmora i oporavka od stalnog ratovanja na istočnom bojištu.¹¹⁵

Novine su često napominjale kako je ne tako davno, kao i sad, u Slavoniji bilo mnogo razbojnika, kao što su Udmanić, Rozsa Sandor, Bubreg, Brkanić, Sobri Jozsi, Romanić i drugi, koji su po "drumovima" pljačkali i provodili dane u šumi (zemunicama) ili kod svojih jataka. Osim ovih hajduka, postojali su i "lihvari živežnim namirnicama i svim životnim potrebštinama te razni zakutni trgovci i špekulanti iza kulisa."¹¹⁶ Neredi su u Osijeku i okolici veliki.¹¹⁷ "Na Božić se, zbog nestašice svjetla i straha od pljačkanja, nisu održale polnoćke u cijeloj županiji 1917. i 1918. godine."¹¹⁸

Uveden je prijeki sud zbog dezerterstva 1918. te je za "zločin bjegunstva" (zakon proglašen 9. III. 1918., reguliran člankom 183.) od prijekog suda izricana kazna smrću "ustreljenjem".¹¹⁹ Bili su određeni posebni rigorozni postupci prema onim vojnicima koji su bili zarobljeni na frontama i koji su se vraćali kući, a tretirani su od ratnog ministarstva kao veleizdajnici. Iste "veleizdajnike" lokalne vlasti su trebale preuzeti i podvrći ih kaznenom postupku i kažnjavanju.¹²⁰

Unatoč tomu što je sklopljen mir s Rusijom, ruski zarobljenici u Slavoniji nisu bili oslobođeni, jer kako se napominjalo: "Haška konvencija ne zahtijeva da se ratni zarobljenici kod sklopljena mira puste na slobodu, nego samo da se po mogućnosti što prije otprave kući. Do tada ratni zarobljenici moraju raditi kod zatečenog poslodavca, dok županijsko povjerenstvo za zarobljenike ne odluči drugačije."¹²¹

¹¹² "Iz gradskog poreznog ureda. Redarstvena ura", HO, br. 2., 3. I. 1918., str. 2-3.

¹¹³ "Nove brige za gradsko poglavarstvo", HO, br. 3., 4. I. 1918., str. 3.

¹¹⁴ "Vraćaju se zarobljenici", HO, br. 51., 2. III. 1918., str. 5.

¹¹⁵ "Mađarske čete u Osijeku", HO, br. 73., 29. III. 1918., str. 2.

¹¹⁶ "Razbojnici", HO., br. 116., 23.V. 1918., str. 1.

¹¹⁷ "Položaj u Našicama", *Jug*, br. 206., 7. XI. 1918., str. 3.

¹¹⁸ S. Sršan, *Osječki ljetopisi 1686.-1945.*, str.341.

¹¹⁹ "Prijeki sud", HO, br. 86., 16. IV. 1918., str. 2.

¹²⁰ "Postupak sa veleizdajnicima, kad se vrate iz zarobljeništva", HO, br. 104., 7. V. 1918., str. 2.

¹²¹ "Novi propisi za ruske zarobljenike", HO, br. 89., 18. IV. 1918., str. 2.

Razne osječke udruge poduzimale su razne društvene aktivnosti zbog gladi stanovništva i nezbrinute djece pa su osječka sirotišta prihvaćale siromašnu djecu bez roditelja, kao osječko Huttler-Kohlhoffer-Monsperger sirotište u srpnju 1918.¹²²

Napokon je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 19. listopada u Zagrebu izdalo *Objavu*, kojom se tražilo ujedinjenje cjelokupnog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba u novoj, jedinstvenoj i potpuno suverenoj državi te je usvojen i Pravilnik "Narodnog vijeća" SHS.¹²³ Gradsko zastupstvo se nije izjašnjavalo o Objavi SHS, već se i dalje bavilo problemima ukonačivanja vojske u osječkim vojarnama te o problemima španjolske groznice, koja je već mjesec dana "potresala" Osijek.¹²⁴ Sljedećeg dana, 20. listopada 1918., objavljen je u novinama "Dojam objave Narodnog vijeća i Wilsonova odgovora" te da Objava SHS "nalazi živa odziva u našem gradu". Izvještene su u Osijeku hrvatske zastave po kućama, na zgradi trgovačke obrtničke komore, Hrvatske zemaljske banke, Prve hrvatske dioničke tiskare, Hotela Royal i Central, Hrvatske građanske čitaonice.¹²⁵ Ruski su zarobljenici naredbom vojnog zapovjedništva u Požunu od 7. listopada 1918. (br. 100434) 30. listopada iz Osijeka poslani kućama.¹²⁶

Kako je red i mir u osječkoj okolini narušen učestalim pljačkanjima i ubojstvima, a redarstvo je bilo nemoćno u sprečavanju neželjenih pojava (npr. u đakovačkom i našičkom kraju),¹²⁷ od sudbenog stola je sastavljen prijeku sud u Osijeku, jer je zeleni kadar u okolici Osijeka postao prava prijetnja miru, posebno u osječkom i valpovačkom kraju. Od tada su se, odnosno od početka studenog na ulicama mogli vidjeti oružani članovi Narodne straže s narodnim, odnosno crvenim znacima, kasnije bijelim vrpcama s natpisima narodne straže.¹²⁸

Kada se u Osijek nakon 22 dnevnog putovanja sa bojišta vratila 28. domobranska pukovnija s potpukovnikom Kovačevićem, generalom Plivelićem i pukovnikom Babićem, priređen im je doček uz prisustvo gradskog načelnika i postajnog vojnog zapovjednika Košaka. Gradonačelnik im je održao govor i naglasio "... kako su oni sada narodna vojska" te da se trebaju pokoravati Narodnom Vijeću kao vrhovnoj vlasti.¹²⁹

Veliki je župan u sporazumu sa Narodnim Vijećem i zapovjedništvom kraljevskih srpskih četa u Osijeku odredio: "Da svatko ima u roku od 24 sata predati vojničko oružje najbližem kotarskom odboru. Prema istoj odredbi raspuštene su u Osijeku i Crvena i Bijela garda..."¹³⁰

¹²² "Osječka sirotišta", HO, br. 170., 30. VII. 1918., str. 3.

¹²³ "Objava Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba", HO, br. 239., 21. X. 1918., str. 1-2.

¹²⁴ "Gradske vijesti", HO, br. 239., 21. X. 1918., str. 4.

¹²⁵ "Dojam objave Narodnog Vijeća i Wilsonova odgovora u Osijeku", H. O., br. 249., 22. X. 1918., str. 3.

¹²⁶ "Otprema ruskih zarobljenika "Donkozakom"", *Jug*, br. 185., 17. X. 1918., str. 3.

¹²⁷ "Položaj u Našicama", *Jug*, br. 206., 7. XI. 1918., str. 3.

¹²⁸ "Gradske vijesti", HO, br. 254., 5. XI. 1918., str. 4.

¹²⁹ "Doček 28.domobranske pukovnije", H. O., br. 270., 22. XI. 1918., str. 1.

¹³⁰ "Raspust narodnih gardi", HO, br. 266., 17. XI. 1918., str. 4. i "Raspuštanje narodnih straža", *Jug*, br. 216., 17. XI. 1918., str. 4.

Osječki i slavonski vojnici bivše 78. i 28. pukovnije, koji su prošli srpsko, istočno i talijansko bojište, razoružani su i tom im je prilikom gradonačelnik održao govor i naglasio "kako su oni sada narodna vojska" te da se trebaju pokoravati Narodnom Vijeću kao vrhovnoj vlasti.¹³¹ Srpska konjica (50 vojnika) je 12. studenoga iz pravca Dalja u Osijek stigla željeznicom. A sutradan je došlo još 550 vojnika, 10 časnika i 150 konja a na kolodvoru su ih dočekali članovi Mjesnog odbora N. V. na čelu s Vasom Muačevićem.¹³² U ime mjesnog odbora Narodnog Vijeća u Osijeku, dr. Štefanović u proglasu Osječanima hvalospjevom piše o junačkoj srpskoj drinskoj diviziji, koja će "osloboditi naše krajeve".¹³³

Naposljetku, 3. prosinca 1918., održana je svečana sjednica gradskoga zastupstva u Osijeku na kojoj je gradski načelnik zajedno sa županom konstatirao kako su grad Osijek i Virovitička županija ušle u sastav nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.¹³⁴

ZAKLJUČAK

Slavonija i slavonske vojne jedinice u Prvome svjetskom ratu proživljavale su sudbinu ostalih austrougarskih mjesta i vojnika, koji su se nalazili neposredno iza fronte. Cijelo je vrijeme rata u Slavoniji bio organiziran društveni život iako opterećen ratnim zbivanjima. Društveni i politički život u gradu bio je pod nadzorom gradske i županijske uprave, ali i vojnih vlasti. Slavonske, tj. Osječke vojne jedinice, 28. pješačka domobranska pukovnja, 78. pješačka pukovnja te dijelovi 12. ulanske i 38. poljsko-topničke pukovnije, učestvovala su na srpskom bojištu do 1915., istočnom do 1917. i talijanskom do kraja rata, uglavnom u sastavu XIII. vojnog zbora, odnosno 5. i 6. austrougarske vojske. Iste vojne jedinice desetkovane su na svom borbenom putu te je sve veći broj ranjenika, a od 1917. i dezertera dolazio u Slavoniju, koja je i bez toga teško podnosila nestašicu hrane i aprovizaciju. Aprovizacija i humanitarne akcije bile su pod nadzorom gradskog zastupstva i županijske skupštine te djelatnosti Crvenog križa, koje su ublažavale tešku gospodarsku i socijalnu sliku Slavonije. Sanitetska služba za ranjene vojnike je organizirana u bolnicama, ali i u školama i gradskim kinima, te u drugim mjestima Slavonije.

Vlasti slavonskih županija, gradova i općina, u ratnim su i poratnim okolnostima rješavale egzistencijalne probleme u okviru triju država i njihovih institucija, u sklopu Austro-Ugarske, Države Slovenaca, Hrvata i Srba i na kraju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

¹³¹ "Doček 28.domobranske pukovnije", HO, br. 270., 22. XI. 1918., str. 1.

¹³² "Srpska konjica u Osijeku", H. O., br. 262./263., 13./14. XI. 1918., str. 2.

¹³³ "Osječani!", H. O., br. 276., 28. XI. 1918., str. 1.

¹³⁴ "Svečana sjednica gradskog zastupstva u Osijeku", HO, br. 282., 4. XII. 1918., str. 2-3.

SLAVONIA AND SLAVONIAN MILITARY UNITS IN WORLD WAR I

Ivan Balta

Summary

There are many archived documents about soldiers from Slavonia. Most of the stories speak about their destiny on Serbian, Eastern and Italian fronts during World War I.

Military units from Osijek, involved in war operations, were following: 78th Foot Division, 28th Foot Home front Division and parts of 12th Ulan and 38th Field-Gunner Division. Those divisions were located on Serbian Front until 1915, on Eastern Front until 1917 and Italian Front until the end of the war, mostly as a part of 8th military brigade, which means they were a part of the Austro-Hungarian Fifth and Sixth Armies. The units had many casualties and most of the wounded and deserters were returning to Slavonia. Therefore, Slavonia had to deal with a lack of food and other supplies for those soldiers. Also, the sanitarian services for soldiers were organized, most of them located in schools, movie theaters and hospitals. Slavonian military units, and especially divisions from Osijek, were going through real tough time because the number of wounded significantly increased. Most of the wounded soldiers came back from the trenches of the Galician and Bukovinian battlefields. Part of the Slavonian soldiers ended up in concentration camps across the Russian lands in Siberia and the Far East.

Slavonian soldiers started fighting for one state, and, by the time the war finished, ended up in another. During that time they lost the sense of their goals and the overall meaning of the fighting.

Keywords: Slavonian military units, battlefield, front, World War I

